

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt: 6. No. 19. 1942

HEKİM HACI PAŞAYI TALEBESİNDEN SİNAN PAŞANIN METHETMESİ

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

İstanbul kütüphanelerinde çok değerli Türk Müelliflerinin el yazisiyle ve istinsah edilmiş müteaddid eserleri mevcuttur. Bu eserlerde bazan müellifleri hakkında mühim ve tercemei hal kitaplarına geçmemiş malûmata müsadif oluyoruz. Bunlar ancak bu eserlerin yalnız mazruflarile değil zarflerile yani muhteviyatından haric notlar tetkik olundukça meydana çıkıyor.

Anadolumuzun İbni Sina'sı denmeğe seza olan, Mısırdaki tıp ve ilim tahsilinden sonra Aydın oğlu Mehmed beyin daveti üzerine Birgi'ye gelen Konyalı Hacı Paşa (Hızır bin Ali) nin İstanbul kütüphanelerinde tamamen telif mahiyetinde Arabca bir çok eserleri vardır, ve bunların el yazisiyle nüshaları az değildir. Nitekim Topkapı sarayında Ahmed III kütüphanesinde 2070 Numarada Kitabüşşifa (شفاء الالام و دواء الالام) eseri Hacı paşamızın el yazisiyle olan nüshadır. İşte bu nüsha vefat tarihi olan 820 (1417) senesinden Saraya intikal edinceye kadar bir çok ellerde dolaşmıştır. Muhakkak ki hayatından beri gelen en eski nüshalardandır. İşte bu nüshanın başındaki boş sahifede talebesinden olduğu yazılan Sinan paşanın Hacı paşaya 3 beyitli bir methiyesi vardır. (şekil-1) Bunun başı veya sonu varını bilmiyoruz. Bu güne kadar başka bir sureti elimize geçmedi.

Tercemesini üsdadımız Profesör Şerefeddin Yaltkayadan reca ettik, bize bu suretle mealen terceme ettiler :

— Şifa kitabı ariflerin göğsünün şifasıdır (1):

Ondan fazilet erbabının mahrum kalması bir bedbahtlıktır.

[1] Mısra'daki (لصدور) kelimesi (لصدر) olursa vezin dürüst olur.
(Mütercim notu)

FATİH'İN TIBBA MERAKI VE HUSUSİ KÜTÜBHANESİ

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Fatih Sultan Mehmed bizde askerî ve idarî muvaffakiyetlerle ve ilmi himayesile temeyyüz etmiş bir hükümdardır. İstanbulu feth ile tarihte yeni bir devre açmıştır. İlme çok hizmeti vardır. Âlimleri himaye etmiş ve İstanbulda bütün dünyanın o tarihte en muhteşem külliye (Üniversite) sini açmıştır. Babası kendisini iyi hocalarla okutturmuş ve ona bir çok lisanlar öğretmiş. Kendi ana dili türkçeden maada arabca ve farscaya vukufunu onun Molla Lütfü'nun hafızlıkütüplük ettiği hususî kütüphanesinde münhasıran bu dillerde sırf kendisi için istinsah ettirmiş olduğu eserlerden anlıyoruz. Fatih'in daha başka lisanlar da bildiği rivayet olunur.

Şu muhakkak ki Fatih âlim bir adamdır. İstanbuldaki külliyesine sarkın bir çok yerinden güzide âlimleri büyük maddî fedakârlıklarla getirtmiş ve İstanbulu ana vatan ve şarkın âlimlerle doldurmuşdur. Fatih daima bu âlimlerle beraber bulunurdu. Harb için ihtiyar ettiği seferlerde ilmi hazlarını tatmin için bazılarını yanına alırdı. Lâkin İstanbulda iken bu âlimlerle günlerce ve geçelerce beraber kapandığını ve onlarla mübahaseler ve hatta münakaşalarda bulunduğunu anlıyoruz.

Fatih'in hususî kütüphanesinde ulumu nakliyyeye müteallik bir çok eserlerin birer suretini buluyoruz. Kendisi ulumu nakliyyeye de vakıfdır, ve ondan zevk duymaktadır. Lâkin onun daha ziyade merakı aklı ilimlerdir [1]. Tababet ve felsefeye çok merak etmiştir. Binaenaleyh kütüphanesinde tıp ve hikmete aid bir çok metinleri okumuştur. Eğer kendisi hükümdarlığının vazifelerinden daha çok vakit bulabilseydi belki bazı risaleler yazmağı da isteyebilirdi. Fakat bunu yanında bulunan âlimlere tahmil etmiş ve onlardan ders kitapları ve meşhur oldukları ilimlere aid metinler ve şerhler istemişti. Biz bu bahsi ilimler tarihi mütehassıslarına bırakalım. Bu,

[1] A. Adnan La Science chez les turcs ottomans. Paris 1939

şimdilik kısa tetkikimizde hususî kütüphanesindeki tıp ve hikmet kısmına dair elimize geçen ve tarafımızdan tetkik edilen şu mühim eserleri sıralıyalım :

- رساله فی الوجع المفصل وغيرها (Mes'ud bin Hakimüddin (tabibül'hüsni) Farsca. Ahmed III. kütübhanesi N. 2005
- مسائل حنین بن اسحق (Şeyh Hamdullah hattile, Arabca) Ahmed III. k. N. 1996
- قانون فی الطب (İbni Sina) Nuruosmaniye k. N. 3571 Arabca
- ذخیره خوارزمشاهی (Ebu İbrahim İsmail Cürcanî) Ayasofya k. N. 3620 Arabca
- کتاب الشفا للشیخ (İbni Sina) Köprülü k. N. 894 Arabca
- کتاب الملل لیلینوس Ahmed III. k. N. 2082. Arabca (Şekil : 1)
- کتاب مسائل حنین Ahmed III. k. N. 2131 Arabca
- رساله دعوة الاطبا (Ebülhasan.. ابن بطلان) Ayasofya k. N. 3626 Arabca
- قانون فی الطب Yenicami' Turhan valde k. N. 265 Arabca
- کتاب تقویم الابدان Ayasofya k. N. 3587 Arabca (Şekil : 2)
- مضالغ الابدان (ابو یزید البلخی) Ayasofya k. N. 3740 Arabca
- تقویم الابدان Ahmed III. k. N. 2097 Arabca
- کتاب المناظر (ابن الهمیم) Ayasofya k. N. 2448 Arabca

— Vesaire

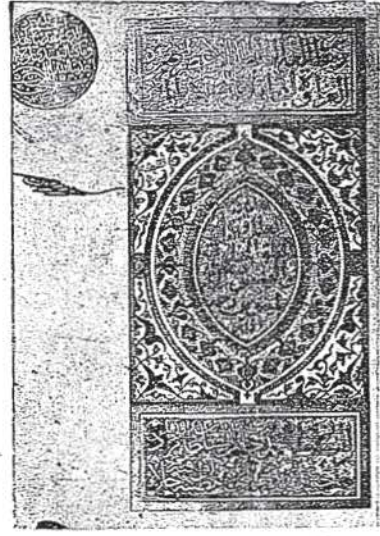
Bunlar Şarkda o asırda ve müteakib asırlarda klâsik mahiyetini muhafaza etmiş mühim eserlerdir. Fatih bunlardan birer nüshâ haricden tedarik edebilirdi. Belki hususî kütüphanesinden bu kabil eserlere tesadüf edeceğiz. Nitekim Şehzadeliği zamanından beri tedarik ettiği eserlerde Fatih'in çeşitli mühürlerle mühürlenmişlerini bu gün Fatih kütüphanesinde buluyoruz. Demek kütüphanesi sırf şahsı için istinsah edilmiş eserlerden ibaret değildir. Fakat burada saydığımız eserler sureti mahsusada hattatlara yazdırılmış ve bilhassa yine sureti mahsusada XV inci asırda Anadolu'da sanat-kârlarımızın Selçuk tarzından ilham alarak yaptıkları tezyinat usulünde tezhip edilmiştir. Bunlar XV inci asır türk sanatının şaheserleridir [1]. Bunlarda biz Fatih'in türk tezyinatına ve tezhibine

[1] Dr. A. Süheyl Ünver. XV inci asırda türklerde tezhib usullerine ve nûmunelerine dair. Henüz basılmadı.

merakını ve bu örneklerin tenevvüründen ve vücutte getirilen nünelerin inceliğinden bu sanattan zevk aldığını ve tenevvüe de meraklı olduğunu anlıyoruz. Zira kendi kütüphanesi veya mütaleası için yazılmış olan ve eserin muellifini bildiren satırların etrafındaki nakışları nakkaş başka bir kitabede tekrar etmemiştir. Muayyen ve mahdud tezyinat malzemesile çoğaltılan ve mütenevvi' çizilen bu kitabelerin birbirine benzememesi hususundaki dikkat çok mühimdir (şekil 1,2).



Şekil — 1



Şekil — 2

Fatih'in ulumu akliyeyle ulumu nakliyeden fazla ehemmiyet verdiği bu eserlerin istinsahı ile hususî kütüphanesine konması kâfi bir burhandır sanırız. Şakayıkta ilimlerle mübahaselerini ve bunların vechelerini biliyoruz. Batıl itikadlara kıymet vermediğini anlıyoruz. Fatih Padişah olmasaydı belki devrin velud bir alim ve tabibi olurdu. Tıbbı merakı hususunda külliyesinin karadeniz tarafındaki medreselerinin önünde bilhassa baştaki ve arada derslerine Mahmud paşa ile devam ettiği Ali Tusî medresesi [1] hizasında büyük bir darüşşifa inşası bir misâl olabilir. Devrin en meşhur hekimlerinden Altuncuzade, Hekim Şirvani, Hekim Yakub, Hekim Lari, Hekim Arab'ı yanında bulundurmuş ve Tebrizden 2000 akça aylıkla getirilen,

[1] Fatih kütüphanesinde bir eserin başındaki kayıt. Bu şakayikte de var.

devrinde çok methedilen ve Fatih'in bilhassa takdirine mazhar olan tabib Küdbüddin'i heyeti etibbanın başına geçirmiştir. Akademik mahiyetde Sarayda veya Fatih darüşşifasında arada içtimalar yapan bu hekimlerin toplantılarından çoğuna Fatih'de iştirak etmiştir.

Fatih külliyesine mülhak olan bu darüşşifanın çok zengin vakfiyesi vardır [1].

Fatih'in hekimlerle olan bu toplantılarına dair rivayetler ve konuşulan mevzuları aydınlatır henüz vesikalar geçmemiştir. Fakat bu keyfiyet malûmdur.

Nihayet mükemmel bir surette hazırlanan bu tıbbî eserlere Fatih'in tıbbi hususî bir ehemmiyet verdiğini göstermektedir. Fakat tıbbî kitaplar bu kadar değildir. Bunların başında Fatih'in mütaleası için hazırlanmış olduğu mükemmel birer kitabe ile tasrih bulunduğu halde vaktile kütüphanelerimizin fihristlerini tanzim eden ve yaşadıkları devirlerde maalesef bu işi buşardıklarına zahib olan zevatın bastırdıkları ve elyevm ellerimizde dolaşan fihristlerde kat'iyen bu şekilde işaret olunmamıştır. Serlevha ve cedvel müzehhebdir der ve geçerler. Bu cihetle Fatih'in hususî kütüphanesine aid eserlerin kaç tane olduğunu bilemiyoruz. Bu ancak 200,000 kadar tahmin ettiğim İstanbul kütüphaneleri yazmaları teker teker elden geçmekle bulunabilecektir. Bu da bittabi' çok zaman alacaktır. Eğer kütüphanelerin mesul memurları sırf bu noktadan bir taharride bunacak olurlarsa bu daha kolaylaşır. Yoksa şimdi bizim yaptığımız gibi bunun temini bir ömre bedel olur.

Hususî kütüphanesinde bu cihetle tıbbi' aid ne kadar eser vardır? Bunu tahmin kabil olmayacaktır. Lâkin her kütüphanede en aşağı 3, en fazla 10 kadar bulunduğuna göre şimdiden umumî bahisler yekûnunu 200 kadar tahmin edebilmemiz imkânını varid görüyoruz. Sair parçalar da buna ilâve olunursa İstanbulun fethinden sonra Türklerde İstanbulun ilk kütüphanesi Fatih tarafından kurulmuşdur diyebiliriz. Bundan başka Fatih camiinin dolaplarında ve sonra Sahnısemânda tesis edilen iki kütüphane gelir.

Fatih camii dolaplarındaki kitablara halen Fatih kütüphanesinde dir. Bunların çoğu Fatih'in muhtelif mühürleriyle mühürlendiğine göre kendi hazinesinden Cami' içindeki kütüphaneye naklolunmuşlardır.

[1] Dr. A. S. Ünver. Fatih külliyesine ait diğer mühim bir vakfiye. Vakıflar dergisi No. I. 1938

Sahnıseman kütüphanesi fihristi bu günkü Fatih kütüphanesi kitapları ile karşılaştırılmalıdır. Bu kitapların fihristi meşhur ve Fatih devri ulemasından Aliyyül Fenari oğlu Mehmed tarafından hazırlanmıştır. Mehmed bin Aliyyülfenari imzasını havi ve tarafımdan tetkik edilmiş olan eserlerde halen Fatih kütüphanesinde bulunduğuna göre Sahnıseman kütüphanesi de buradadır, [1] zannındayız.

Gelelim şimdi tıp kitapları ile de zengin olan Fatih'in hususî kütüphanesi nerede?

Muhakkaki bunların çoğu evvelâ Bayezidde Fetih'in eski saraydaki kütüphanesinde [2] sonra yeni saraydaki kütüphanesinde buluyoruz. Zira mühim bir kısmında oğlu Bayezid II' in mührünü buluyoruz. Bunlar Sarayda mahfuz iken sonra sarayın muhtelif odalarındaki kütüphanelere dağılmıştır. Maalesef Fatih'in kurduğu bu müessese yine saray içinde dağılıyor.

VIII inci asır başında şehirde kurulan Ayasofya, Yeni cami', Noruosmaniye; Hamid evvel kütüphanelerini tesis eden padişahlar saraydaki kütüphanelerden bir çok eserleri de naklediyorlar. Bu meyanda Fatih'in hususî kütüphanesi de harice dağılıyor. Yine bir kısmı Ahmed Salis'in Enderun kütüphanesinde ve bazıları da Revan odası gibi sarayın hususî kütüphanelerinde kalıyor.

Lâkin Köprülü ve Şehit Ali paşa ve Feyzullah efendinin tesis ettikleri kütüphanelere Fatih'in hususî kütüphanesine aid eserler de geçiyor. Bu nasıl oluyor? Bu halen bir muammadır. Zira bunlar saraylardan çalınmaz. O halde ariyet alınmış, şehre çıkınca iade olunmamış ve elden ele dolaşarak satılmış ve saydığımız bu kütüphanelere dağılmış. Avrupa müze ve kütüphanelerine intikal edenler varmı? Kataloğlarında ve neşriyatda gördüğümü hatırlamıyorum. Maamafih nazarı dikkatlerini celbetmemesi hasebile neşretmemelerini mümkün görüyorum.

Bir kısım kitapları mütalea etsinler diye bizzat Fatih tanıdığı alimlere ve ilim müştaklarına belki vermiştir ve yahud kütüphanesinin hafız kütübü delâletile de almış olabilirler. Bunlar yerine ekseriya mutad olduğu cihetle ve geri istenmediği cihetle verilmemiş, alanlar da belki vermemiş ve evlad ve ahfada kalmış farz edilebilir. Nitekim Fatih'in hususî kütüphanesinden belki bu suretle çıp asla umumî bir kütüphaneye girmeyüp 500 sene elden ele do-

[1] Dr. A. Süheyl Ünver, Fatih'in hususî kütüphanesi. Tab olunmadı.

[2] Dr. A. Süheyl Ünver Fatih'in İstanbulda ilk sarayı : Bayazidde eski saray. Tab olunmadı.

laşan ve âyatı kur'aniyeden bahis eser halen Fatih kütüphanesinde fahri olarak çalışan Bay Mustafa tarafından Edirne kapıda bir aile nezdinde bulunarak Fatih kütüphanesine maledilmiştir. Demek Fatih'in bu kütüphanesi dağılmıştır. Şimdi bunlar bir yere toplanamazsa bile bu kitapların fihristi yapılmalıdır. Eğer sarayda bu kütüphane ta bidayeti tesisinden beri muhafaza edilmiş olsaydı çok mühim bir kütüphanemiz daha olurdu.

Gerek bu kütüphane ve gerek ihtiva ettiği tıbbî eserleri türklerin ilimler ve tıb tarihleri noktasından pek kıymetlidir. Fatih tıbbda merak etmiştir. Her çeşid kitabı istinsah ettirmiş ve kütüphanesine koydurmuştur. Bunların eskiden yazılıp ele geçmiş eski nüshaları ile tarafından hattatlara intinsah ettirilmiş ve müzehhiplere tezhip ettirilmiş müteaddid nüshaları da vardır.

İstanbulun fethinden sonra Fatih'in kurduğu külliye (üniversite) bizde yalnız fakih yetiştirmemiş, hekime kadar bütün fen adamlarını sinesinde barındırmış ve yenilerini yetiştirmiştir. Bu külliyyede vazife alan hekimler çoktur. Fatih bu zevata kıymet vermiştir. Belki hususî kütüphanesinde buraya bir kaçını koyduğumuz tıb kitaplarını onların tavsiyelerile ve belkide onlar da istifade etsin diye istinsah ettirmiştir.

Fatih'in bu eserleri ve hareketleri onun da şark alimleri arasında yer alması lüzumunu göstermektedir.

İstanbulun fethinden sonra hastanesi ve hekimlerle esaslı bir hâmlle atan Türk tababeti tarihinde Fatih'in bu hizmetleri yad olunmağa layıktır. Fatih külliyesi İstanbulda tıb tahsilinin beşyüz senedir devamının başlangıcı sayılmalıdır.

İBNİ SİNANIN TÜRKLÜĞÜ HAKKINDA

Dr. M. Şakir İbrahim (Miftahül'emraz)
eseri mukaddimesine göre

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Haydarpaşa hastanesi tarihçesi ve 1310 (1894) senesi İstatistiği ve daha bir çok makaleleri hariç, risale halinde basılmamış notlarını tetkike fırsat bulduğumuz haydarpaşa hastanesi serti-
bib vekili doktor Miralay Elhaç Mehmed Şakir İbrahim beyin müs-
vedde halinde ve halen Bayezidde Şehir ve inkilâb eserleri müzesi